

Για την έννοια της Πολιτικής

Η σημερινή πραγματικότητα μας ωθεί να αποστραφούμε την πολιτική. Πίσω από τα μεγάλα λόγια διακρίνουμε τον κυνισμό των ισχυρών. Την καταπάτηση κάθε αρχής, όταν το επιβάλλει το ωμό συμφέρον. Ο πόλεμος των πετρελαίων, η αλληλοσφαγή και το χάος στην πρώην Γιουγκοσλαβία, είναι δύο από τα πρόσφατα δείγματα της ηθικής των δυτικών «Δημοκρατιών». Η κατάρρευση, εξάλλου, του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού» και ο κυνισμός των επιγόνων, κάνουν να φαίνεται ουτοπική κάθε απελευθερωτική προοπτική. Ο σημερινός κόσμος φαίνεται να βουλιάζει σ' ένα νέο Μεσαίωνα, χωρίς ορίζοντα.

Και όμως: *Ο κυνισμός και η χρεωκοπία της σημερινής πολιτικής μάς επιβάλλουν να στοχαστούμε πάνω στην πολιτική.* Ο κλειστός ορίζοντας της εποχής μάς επιβάλλει να αναζητήσουμε τις τυχόν λανθάνουσες διεξόδους: τη δυνατότητα για ένα νέο απελευθερωτικό-επαναστατικό κίνημα. Πράγματι, ο κατακερματισμός και οι πλανητικές συγκρούσεις του σύγχρονου κόσμου, έχουν θέσει ωμά το δίλημμα: αυτοκαταστροφή, ή υπέρβαση του παρόντος με προοπτική την παγκόσμια κομμουνιστική κοινωνία. Ένα τέτοιο καθολικό αίτημα μπορεί να φαίνεται σήμερα αφελές. Ωστόσο αποτελεί τον αναγκαίο όρο για την επιβίωση του ανθρωπίνου είδους – εναρμονίζεται με την προφητική ρήση της Ρόζας Λούξεμπουργκ: *σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα.*

1. Για την έννοια της πολιτικής

Την αφορμή για τις σκέψεις που θα ακολουθήσουν, την έδωσε το άρθρο του Γιώργου Μανιάτη, στο πρώτο τεύχος της «Ουτοπίας»¹.

Διερωτάται ο Γ. Μανιάτης: «Τι είναι τελικά η πολιτική; Μία δραστηριότητα εξισορρόπησης συμφερόντων; Ένα πρόγραμμα διαχείρισης κοινών προβλημάτων και υποθέσεων; Μια προβολή των οραμάτων του σήμερα στην πραγματικότητα του αύριο; Μια συμπαιγνία επαγγελματιών προς ίδιον όφελος; Μία στάση αξιακά ουδέτερη ή μια γενικότερη ηθικοπαιδαγωγική διαδικασία; Αυτά είναι ορισμένα και όχι όλα, φυσικά, από τα ερωτήματα που αναφέρονται στο status

---

* Ο Ε. Μπιτσάκης είναι καθηγητής της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

της πολιτικής και επιχειρούν την επισήμανση και περιγραφή του αντικειμένου της²».

Η πολιτική είναι περίπου όλα αυτά και πολλά άλλα. Όμως πίσω από τα πολλά πρόσωπα και τις αντιφάσεις της πολιτικής, είναι ανάγκη να αναζητήσουμε το θεμελιακό χαρακτηριστικό της. Και αυτό το καθορίζει η ίδια η κοινωνική πραγματικότητα. Πολιτική υπάρχει από τότε που υπάρχει κράτος, άρα ανάγκη για κράτος και πολιτική: από τότε που άρχισαν να διαμορφώνονται οι τάξεις, τα ταξικά συμφέροντα και οι ταξικοί ανταγωνισμοί. Μέσω της πολιτικής οι κοινωνικές τάξεις και ομάδες επεδίωξαν και επιδιώκουν την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους σε συνθήκες που εναρμονίζονται με τις ιδεολογίες, τις αυταπάτες και τις φαντασιώσεις τους. Η πολιτική είναι, συνεπώς, στην ουσία της, ταξική. Ασκείται κυρίως στο πεδίο του Κράτους και με όργανο το κράτος, αλλά και μέσω των κομμάτων, των συνδικάτων και των ποικίλων κοινωνικών οργανώσεων.

Η πολιτική είναι έκφραση των κοινωνικών σχέσεων και την ίδια στιγμή ενεργητική παρέμβαση για τη διατήρηση ή την ανατροπή τους. Το γεγονός αυτό καθορίζει μια πρώτη διχοτομία στο πεδίο της πολιτικής: η πολιτική είναι συντηρητική / αντιδραστική, ή προοδευτική / επαναστατική. Όσες διαβαθμίσεις και αν ανιχνεύσουμε, όσες αποχρώσεις και ιδιαιτερότητες και αν έχει η κάθε συγκεκριμένη πολιτική, σε τελευταία ανάλυση θα αναχθεί στην προηγούμενη θεμελιώδη διάκριση. Ο τρίτος δρόμος στην πολιτική είναι αδύνατος. (Το ίδιο αποδείχτηκε ότι ισχύει και για τον «τρίτο κόσμο»). Η πολιτική δραστηριότητα είναι, λοιπόν, οργανικό στοιχείο των (ταξικών) κοινωνιών. Εντούτοις φαίνεται να είναι παράγωγο στοιχείο: Ανήκει στην περιοχή του εποικοδομήματος, καθορίζεται από την οικονομική βάση και εκφράζει τις αντινομίες της. Εντούτοις αυτή είναι η μία πλευρά των σχέσεων οικονομίας και πολιτικής. Γιατί η πολιτική ασκεί μια ενεργητική αναδραστική επίδραση στη βάση ως δύναμη συντήρησης ή ανατροπής. Και είναι γνωστό ότι, πολλές φορές στην ιστορία το πολιτικό και θεσμικό εποικοδόμημα απετέλεσε εμπόδιο στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, όπως π.χ. συνέβη με τις ανατολικές αυτοκρατορίες της αρχαιότητας ή με το έκτρωμα του κρατικού σοσιαλισμού. Και επίσης είναι γνωστό ότι το νέο πολιτικό και θεσμικό εποικοδόμημα απετέλεσε συχνά καταλύτη για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων (χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Γαλλίας μετά το 1789). Η πολιτική συνεπώς δεν *υπερκαθορίζεται* μέσω κάποιων ανέκκλητων οικονομικών μηχανισμών από την οικονομική βάση.

Η πολιτική εμφανίστηκε με την εμφάνιση των τάξεων (και θα εξαφανισθεί με την εξαφάνισή τους). Εντούτοις, αν και ιστορικά μεταβατική μορφή, αποτελεί οργανικό, αναγκαίο στοιχείο της κοινωνικής ζωής. Γι' αυτό και παρά τη σημερινή έκπτωσή της, δεν ανάγεται στο ψεύδος, στην απάτη, στην ουτοπία, έστω και αν περιέχει και αυτά τα στοιχεία. Και αν οι πολιτικοί είναι φιλόδοξοι, και αν ένα μέρος απ' αυτούς είναι ψεύτες ή απατεώνες, η πολιτική και οι πολιτικοί, συνολικά, δεν ανάγονται στο ψεύδος και στην απάτη. Ο Αριστοτέλης, π.χ., χαρακτήριζε

την πολιτική ως την υψηλότερη και ευγενέστερη επιδίωξη του ανθρώπινου γένους. Έστω και αν τη σημερινή πολιτική δεν τη χαρακτηρίζει η υψηλοφροσύνη και η ευγένεια, ας μη βιαστούμε να την ταυτίσουμε με την απάτη.

Τα προηγούμενα ισχύουν και για ένα από τα μέσα που χρησιμοποιεί η πολιτική: για την ιδεολογία. *Η ιδεολογία δε συνιστά ένα φαινόμενο με κάποιο συμπαγή, ανιστορικό πυρήνα, χωρίς αντιφάσεις.* Δε συνιστά μια φανταστική σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο. Δεν ανάγεται στο σκόπιμο ψεύδος και στην απάτη. Η απλοϊκή αυτή αντίληψη για την ιδεολογία, που καλλιεργήθηκε και από την έκπτωτη μορφή του θεσμοποιημένου μαρξισμού, συνιστά στοιχείο της αστυνομικής αντίληψης της Ιστορίας. Στο πεδίο της Ιδεολογίας εκφράζονται επίσης οι αντιθέσεις, οι συγκρούσεις και οι δυνατότητες της ιστορικής στιγμής. Μέσω της ιδεολογίας οι άνθρωποι επιδιώκουν να μορφώσουν μία συνολική αντίληψη για την πραγματικότητα και να την προσαρμόσουν σ' αυτή την αντίληψη. Η ιδεολογία είναι συνεπώς οργανικό στοιχείο των κοινωνιών, ενοποιητικό στοιχείο ομάδων, τάξεων και κοινωνικών κατηγοριών και κινητήρια δύναμη των κοινωνικών αγώνων. Όπως έλεγε ο Μαρξ, οι ιδέες γίνονται υλική δύναμη, όταν εισχωρήσουν στις μάζες. Ο αντιφατικός χαρακτήρας των ιδεολογιών, το γεγονός ότι το πεδίο της ιδεολογίας είναι πεδίο συγκρούσεων, καθορίζεται από το συγκρουσιακό χαρακτήρα του κοινωνικού είναι.

Τέλος λοιπόν της πολιτικής; Θάνατος των Ιδεολογιών; Αναγωγή του ανθρώπου στο status του παραγωγικού-καταναλωτικού θηλαστικού; Αυτά, ως γνωστόν, υποστηρίζουν ορισμένοι ιδεολόγοι, θύματα και φορείς της τεχνοκρατικής ιδεολογίας του όψιμου καπιταλισμού. Αλλά όσο θα υπάρχουν τάξεις θα υπάρχουν ταξικές συγκρούσεις, ιδεολογίες και πολιτική.

Ας επιχειρήσουμε, λοιπόν, να αναλύσουμε το χαρακτήρα, τις αντιφάσεις και τις δυνατότητες της πολιτικής.

2. Η αστική πολιτική: από τους οραματιστές στους τεχνοκράτες

Η αστική τάξη στην περίοδο της ανόδου της κατακτούσε βαθμιαία τα μέσα παραγωγής, την επιστήμη, την τεχνογνωσία, την τέχνη του επιχειρείν και την τέχνη της διοίκησης. Ταυτόχρονα διαμόρφωνε την ιδεολογία της και συνολικά την αστική κοσμοαντίληψη.

Η υπό διαμόρφωση, νέα ιδεολογία, είχε ένα βασικό στοιχείο συνεκτικότητας: την αντίληψή της για το άτομο ως αυτόνομη μονάδα, δηλαδή, την αντίληψη του ανθρώπου ως ανθρώπου αστού και την αντίληψη της αστικής κοινωνίας ως της τελικής μορφής κοινωνικής συμβίωσης – η αστική κοινωνία θα ήταν η πραγμάτωση του Κράτους Δικαίου, του Ορθού Λόγου και της ανθρώπινης Ελευθερίας. Εντούτοις το στοιχείο της συνοχής δεν απέκλειε τις αντιφάσεις στο εσωτερικό της αστικής ιδεολογίας: Ορθός λόγος και μυστικισμός (π.χ. Καρτέσιος,

Καντ, Χέγκελ, κ.λπ.), υλισμός και ιδεαλισμός (π.χ. Χομπς, διαφωτιστές κ.λπ., από τη μία, κληρικαλισμός και ιδεαλισμός από την άλλη). Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά το πεδίο της πολιτικής και τη μορφή της μελλοντικής κοινωνίας, μπορούμε, σχηματοποιώντας, να διακρίνουμε δύο κύριες τάσεις: Από τη μία οι ωφελιμιστές, κήρυκες της νέας επιστήμης και της τεχνικής: ο Φράνσις Μπέικον, ο Χομπς, ο Καρτέσιος, οι Γάλλοι διαφωτιστές ήταν οι κυριότεροι ιδεολόγοι μιας κοινωνίας που θα στηριζόταν στη νέα Επιστήμη – στην επιστήμη που θα εκμεταλλεύονταν τις «ανεξάντλητες» δυνάμεις της Φύσης³. Από την άλλη είχαμε τους οραματιστές (Καμπανέλλα, Μόρους, Αναβαπτιστές κ.λπ.)⁴ που τα ουτοπικά τους σχέδια σφαιροποιούσαν το στενό ορίζοντα του αστικού ωφελιμισμού, αποβλέποντας σε μια πανανθρώπινη κοινότητα δικαιοσύνης και ελευθερίας, καθώς και τους μεγάλους Γερμανούς ιδεαλιστές (τον Καντ, τον Φίχτε, τον Χέγκελ, τον Σέλιγκ, τον Χέντερλινγκ, κ.λπ.), των οποίων κεντρικό αίτημα ήταν η ανθρώπινη ελευθερία. (Ο Καντ οπαδός της Γαλλικής Επανάστασης, έθετε το ερώτημα, πώς μπορούμε να είμαστε ελεύθεροι και οραματιζόταν την αιώνια ειρήνη. Ο Σέλιγκ πρόβλεπε ένα είδος τέλους της Ιστορίας με την ολοκλήρωση της γνώσης και την τελική αρμονία. Ο Χέγκελ, οπαδός και αυτός της Γαλλικής Επανάστασης, κατέληγε σε μία παρόμοια τελείωση με την άρση της αλλοτρίωσης διά της επιστροφής του Πνεύματος στον εαυτό του. Ο μέγας ποιητής Χέντερλινγκ οραματιζόταν τον «κομμουνισμό των πνευμάτων», κ.λπ.).

Πώς λοιπόν η μετεπαναστατική, κυρίαρχη πλέον αστική τάξη, ακύρωσε τα ευγενέστερα οράματα των ιδεολόγων της; Πώς αντί για την αιώνια ειρήνη είχαμε τους ατελείωτους τοπικούς και παγκόσμιους πολέμους; Πώς η ισότητα έμεινε τυπική έννοια, χωρίς περιεχόμενο; Πώς τα μεγαλοφάνταστα οράματα για την ελευθερία έσβησαν μπροστά στην πραγματικότητα της αποικιοκρατίας και της ταξικής δουλείας; Και πώς οι κατηγορικές προσαγές της ηθικής δεν εμπόδισαν τις νέες μορφές βαρβαρότητας της αστικής κοινωνίας; Πώς από το όραμα της ανθρώπινης αδελφοσύνης, η αστική κοινωνία κατέληξε στον ακραίο ατομισμό και στη γενικευμένη αποξένωση; Συνολικά: Πώς οι υψηλές ιδέες εκκενώθηκαν από το όποιο τους περιεχόμενο και κατέληξαν «άδεια πουκάμισα» της προπαγάνδας;

Τις αιτίες της έκπτωσης θα τις αναζητήσουμε στις ενδογενείς αντινομίες του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, αλλά και στον αντίστοιχο αντιφατικό και θεωρησιακό χαρακτήρα της αστικής ιδεολογίας.

Η επιστημονική, τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη, δεν είναι μια γραμμική, ομαλή διαδικασία. Είναι μια διαδικασία αντιφατική που καθορίζεται από την κυρίαρχη ενδογενή αντίθεση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Η ιδιωτική κατοχή των μέσων παραγωγής καθορίζει ως σκοπό της παραγωγής όχι την αντιμετώπιση των αναγκών του κοινωνικού συνόλου, αλλά την ιδιοποίηση της υπεραξίας που συσσωρεύεται στο χώρο της παραγωγής. Η ορθολογικότητα στην κλίμακα της παραγωγικής μονάδας (εργοστάσιο κ.λπ.) αποβλέπει στην αύξηση της παραγωγικότητας και μέσω αυτής στην αύξηση του ποσοστού και του

συνολικού όγκου της υπεραξίας. Έτσι η ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας γίνεται «το μαρτυρολόγιο του παραγωγού» (Μαρξ). Αλλά η ορθολογικότητα στην κλίμακα της επιχείρησης συνυπάρχει με την ανορθολογικότητα, το χάος και τις συγκρούσεις σε εθνική και διεθνική κλίμακα. Εξ ου, η ανισόμερη ανάπτυξη, οι συγκρούσεις, οι πόλεμοι, οι κρίσεις (υπερπαραγωγής) και η διαιωνιζόμενη καταστροφή «των δύο μόνιμων πηγών του πλούτου»: της φύσης και της εργατικής δύναμης.

Η αστική τάξη χρησιμοποίησε τις μάξες των εργατών και των αγροτών για να ανατρέψει τη φεουδαρχία. Αλλά ο σύμμαχος μετατράπηκε σύντομα σε εχθρό και η αστική τάξη συμβιβάστηκε παντού με τα κατάλοιπα της παλαιάς τάξης πραγμάτων: στην Αγγλία, στη Γαλλία, στη Γερμανία, στη Ρωσία, κ.λπ. (Στις δυο τελευταίες περιπτώσεις η αστική τάξη ως γνωστόν δεν μπόρεσε καν να πραγματοποιήσει την αστικο-δημοκρατική επανάσταση).

Η επαναστατική αστική τάξη έγινε σε ελάχιστο χρονικό διάστημα συντηρητική και αντιδραστική. Οι μεγάλες διακηρύξεις και οι υψηλές έννοιες λησμονήθηκαν, ή το πολύ έμειναν λέξεις κενές για τις επετείους και την προπαγάνδα. Τώρα διακρίνονταν όλο και πιο καθαρά, παρά την αχλύ της ιδεολογίας που τα κάλυπτε, τα θεμέλια της κοινωνίας: Ατομική ιδιοκτησία, άτομο ως απομονωμένη οντότητα σ' έναν κόσμο ανελέητων ανταγωνισμών, ψυχρός ωφελιμισμός. Αντίστοιχα, η ουσία της αστικής πολιτικής συμπυκνωνόταν σε μία φράση: *διατήρηση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής με όλα τα μέσα* (βία, αντεπαναστάσεις, πολέμους, αποικιοκρατία, οικονομική διείσδυση, ιδεολογικό φανακισμό, κ.λπ., κ.λπ.).

Η αστική πολιτική ασκείται κυρίως μέσω του κράτους. Το κράτος χαρακτηρίστηκε από τους κλασικούς του μαρξισμού, ως όργανο βίας στα χέρια της άρχουσας τάξης. Φαινομενικά, ο ορισμός αυτός αντιφάσκει με το σημερινό, έστω, ρόλο του αστικού κράτους. Πράγματι, το σημερινό κράτος ασκεί μια σειρά λειτουργίες που φαίνονται να είναι υπερταξικές – υπέρ του κοινωνικού συνόλου: Έργα υποδομής και ανάπτυξης, οικονομικές λειτουργίες, πρόνοια και παιδεία, κ.λπ. Και κυρίως: Το αστικό κράτος εμφανίζεται ως διαιτητής στις κοινωνικές συγκρούσεις, ως παράγων κοινωνικής ισορροπίας και γαλήνης.

Και σ' αυτή την περίπτωση η φαινομενικότητα επικαλύπτει την ουσία του φαινομένου: Πράγματι, το κράτος έχει μια σχετική αυτονομία ως προς την κοινωνία (και την αστική τάξη). Αλλά αυτή η σχετική αυτονομία αποτελεί την προϋπόθεση για να ασκήσει την ταξική λειτουργία του. Το αστικό κράτος αυτονομούμενο (σχετικά) από την κοινωνία και τους ξεχωριστούς καπιταλιστές, μπορεί να ασκήσει τη βασική λειτουργία του ως οργάνου προστασίας και διατήρησης του κυρίαρχου τρόπου παραγωγής. Η κύρια αυτή λειτουργία είναι ρητά διατυπωμένη στα αστικά Συντάγματα, τα οποία εγγυώνται το απαραβίαστο (αν όχι το ιερό) της ατομικής ιδιοκτησίας. Η δημιουργία έργων υποδομής, συνολικά οι οικονομικές λειτουργίες του κράτους, η οργάνωση της παιδείας, της ιατρικής περίθαλψης

κ.λπ., είναι απαραίτητες για τη λειτουργία του παραγωγικού και του κρατικού μηχανισμού και για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Εξάλλου ο ταξικός χαρακτήρας του αστικού κράτους εκδηλώθηκε ρητά κάθε φορά που κινδύνευσαν τα «θεμέλια» της κοινωνίας: το αστικό κράτος χτύπησε χωρίς έλεος τις επαναστατικές δυνάμεις παντού, όπου απετέλεσαν απειλή για «την κοινωνία». Αλλά και καθημερινά το αστικό κράτος βρέθηκε πάντα από την πλευρά της ιδιοκτησίας, εναντίον των εργατών και των όποιων κοινωνικών κινημάτων.

Κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής. Αστικό δίκαιο, αστικοί θεσμοί. Βάση: η ατομική ιδιοκτησία, η ιδιωτική κατοχή των μέσων παραγωγής. Η κοινωνία συνιστά ένα άθροισμα ατόμων που το καθένα αγωνίζεται για την προσωπική του επιτυχία. Στην εποχή του κλασικού φιλελευθερισμού, ο Άνταμ Σμιθ και οι ομοϊδέατες του πίστευαν ότι με την επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος από κάθε ξεχωριστό άτομο και με τον ελεύθερο ανταγωνισμό, θα αναπτυσσόταν ο κοινωνικός πλούτος και θα εξασφαλιζόταν η κοινωνική αρμονία. Αλλά ο ελεύθερος ανταγωνισμός και η ελευθερία της νέας (και σημερινής) θεότητας, της Αγοράς, οδήγησαν στην αύξηση του πλούτου και μαζί στην αύξηση της φτώχειας, στην προλεταριοποίηση, στις στρατιές των ανέργων, στις διαδοχικές κρίσεις, στους πολέμους μεταξύ των κρατών, στην αποικιοκρατία και στους αποικιακούς πολέμους και – τέλος – στον αιώνα μας σε δύο παγκόσμιους πολέμους.

Ο ελεύθερος ανταγωνισμός και ο δήθεν ρυθμιστικός ρόλος της αγοράς, δεν οδήγησαν στην ευημερία και στην κοινωνική ειρήνη, αντίθετα με ό,τι φαντάζονταν οι τότε φιλελεύθεροι και με ό,τι υποστηρίζουν οι σημερινοί νέο-συντηρητικοί και οι τέως «κομμουνιστές». Έτσι, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, εγκαινιάσθηκε ως γνωστόν μια πολιτική κρατικού παρεμβατισμού, μερικής σχεδιοποίησης και αναπτύχθηκε το λεγόμενο κράτος προνοίας. Ο «κεύνσιανισμός» θεράπευσε ορισμένα από τα αρνητικά του καπιταλισμού, όχι όμως και την ίδια την ασθένεια. Αντιμετώπισε ορισμένα συμπτώματα χωρίς να προχωρήσει στην αιτία: στις ενδογενείς αντιθέσεις του συστήματος. Έτσι η πολιτική αυτή εξάντλησε τα όριά της και δεν μπόρεσε να αποτρέψει τις νέες κρίσεις του συστήματος. Οι σημερινοί νέο-φιλελεύθεροι (νεοσηντηρητικοί) επιστρέφουν στις ιστορικά παρωχημένες πρακτικές του ελεύθερου ανταγωνισμού και της ανεξέλεγκτης αγοράς. Αλλά τα πρώτα αποτελέσματα φάνηκαν ήδη με την πολιτική του Ρήγκαν και της Θάτσερ (ανεργία, κοινωνία πολλών ταχυτήτων, προσωρινότητα, αβεβαιότητα, εξάντληση των φυσικών αποθεμάτων κ.λπ. κ.λπ.) και ήδη τα γνωρίζουμε και στη χώρα μας.

Ποια ήταν λοιπόν και ποια είναι σήμερα η ουσία της αστικής πολιτικής;

Μια πολιτική μεγάλης κλίμακας, μια πολιτική με ανοιχτούς ορίζοντες, πρέπει να αποβλέπει στη συνολική αναδόμηση του κόσμου. Στην επαναστατική της φάση, η αστική πολιτική απέβλεπε σε μια ριζική αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων και την πραγματοποίησε όσο της επέτρεπε η στενή, ταξική της όραση. Στη φάση αυτή οι αστοί ιδεολόγοι και πολιτικοί μιλούσαν εξ ονόματος του έθνους.

Εντούτοις ο ταξικός χαρακτήρας της όρασης και της πολιτικής τους ήταν δεδομένος και θα ακύρωνε, μέσα από μία πορεία συμβιβασμών και αναδιπλώσεων τις αρχικές διακηρύξεις και τα οράματα των ιδεολόγων. Σωστότερα: θα έδινε στις έννοιες της αστικής ιδεολογίας και πολιτικής το περιεχόμενο που τους αντιστοιχούσε σ' αυτή τη φάση του ιστορικού γίγνεσθαι.

Αντίθετα με τις θεωρησιακές κατασκευές της ιδεολογίας, η αστική πολιτική ήταν πάντα πολιτική μικρής κλίμακας – χωρίς ορίζοντα. Βασικό χαρακτηριστικό της ήταν ο ωφελιμισμός και ο εμπειρισμός – σύντομα η πολιτική αποδεσμεύτηκε από τη θεωρία ή τη χρησιμοποίησε ως απολογητική της πρακτικής της. Όπου υπήρξε αναπτυξιακή πολιτική έγινε πάντα από τη σκοπιά των συμφερόντων του μεγάλου κεφαλαίου και οδήγησε σε νέες ανισότητες, εντάσεις, στην εξάντληση των φυσικών αποθεμάτων και στην καταστροφή του περιβάλλοντος. Η εξωτερική πολιτική των κρατών εξάλλου, παρά τις αναφορές της στο εθνικό, εξυπηρέτησε πάντα τα συμφέροντα των μεγαλοαστών, με αποτέλεσμα την αλληλοσφαγή των λαών, αλλά και το να μην υπάρχουν συνήθως νικητές και ηττημένοι. Τι κέρδισε, π.χ. η αστική τάξη της Γαλλίας από τους κατακτητικούς ναπολεόντειους πολέμους, η γερμανική με τον πρώτο και με το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο; Και τι κέρδισαν οι νικητές; Οι πραγματικοί νικητές είναι σήμερα οι χθεσινοί ηττημένοι: οι Γερμανοί και οι Ιάπωνες.

Σήμερα οι ανταγωνισμοί των πολυεθνικών έχουν οδηγήσει στην αποκρουστικότητα τριών ιμπεριαλιστικών κέντρων. Ποια είναι η πολιτική των νέων «μεγάλων»; Η οικονομία των ΗΠΑ βρίσκεται σε προϊούσα αποσύνθεση και ο πόλεμος του Κόλπου δεν έδωσε στην υπερδύναμη ούτε την οικονομική αναζωογόνηση, ούτε την πολιτική λάμψη που προσδοκούσε. Η πολιτική των Ρήγκαν και Μπους, συνολικά, όξυνε τις ταξικές διαφορές και αντιθέσεις και ενίσχυσε την παρασιτική οικονομία, επιταχύνοντας την αποβιομηχάνιση. Και η Ιαπωνία; Το δικό της θαύμα, ως γνωστόν, στηρίχθηκε στην πρωτοφανή εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης, στη δημιουργία μιας κοινωνίας παραγωγικών «αυτομάτων», στη θεοποίηση της παραγωγικότητας και της ανάπτυξης, μέσον της οποίας γίνεται ο άνθρωπος. Τέλος, ο ευρωπαϊκός καπιταλισμός αγωνίζεται να εξισορροπήσει τις αντιθέσεις του και να αντιμετωπίσει τους δύο άλλους ιμπεριαλιστικούς κολοσσούς, μέσω της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης.

Ενώμενη Ευρώπη! Το νέο ιδανικό ενός κόσμου έξω από τον κόσμο, έξω από την ιστορία. Μία νέα έννοια – φενακή που αποκρύπτει την ουσία του εγχειρήματος. Μία μικρόπνη, αντιδραστική πολιτική, που εμφανίζεται σαν μεγάλη, επαναστατική σύλληψη. Αλήθεια τι σχέση έχει η υπό «ένωσιν» Ευρώπη με τα ανθρωπιστικά οράματα των ουμανιστών, των φιλοσόφων και των θεμελιωτών του μαρξισμού; Η «Ενιαία Ευρώπη» οικοδομείται σήμερα υπό το σκήπτρο των πολυεθνικών, ως ένας ευρύτερος, ενιαίος χώρος κυκλοφορίας εμπορευμάτων, κεφαλαίων και εργατικής δύναμης. Οι πρωταγωνιστές διακήρυσσαν ότι έτσι θα ξεπερνούσαν οι παραδοσιακοί ευρωπαϊκοί ανταγωνισμοί (θυμηθείτε και το κοινό

ευρωπαϊκό σπίτι του Γκορμπατσώφ) και η Ευρώπη θα εισερχόταν σε μια νέα περίοδο ειρήνης και ευημερίας. Σύντομα όμως φάνηκε ότι οικοδομείται μια Ευρώπη πολλών ταχυτήτων, ενώ στο κέντρο της ορθώνεται πάλι το φάντασμα του κυρίαρχου γερμανικού ιμπεριαλισμού.

ΕΟΚ, Μάαστριχτ, ΝΑΤΟ, «οδηγίες», αναδιάταξη των καλλιεργιών, «κοινωνική» πολιτική, όλα αυτά συνιστούν μια *πολιτική χωρίς ορίζοντες*, υπαγορευόμενη από τα συμφέροντα των πολυεθνικών και σε βάρος των πραγματικών συμφερόντων των λαών της Ευρώπης. Και αυτόν τον κόσμο της γενικευμένης εμπορευματοποίησης και *αποξένωσης*, της αβεβαιότητας, της ανεργίας, της προσωρινότητας και του άγχους, οι ιδεολόγοι μας τον παρουσιάζουν σαν τον κόσμο όπου πραγματώνεται η ελευθερία – σαν τη συνέχεια των καλύτερων στιγμών του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Ταυτόχρονα την πραγματική έκπτωση των αξιών, τα μέσα μαζικής χειραγώγησης επιχειρούν να την καλύψουν με το χυδαίο ευδαιμονισμό, με την υποκουλτούρα και με όλα τα υποπροϊόντα της πολιτιστικής βιομηχανίας.

Στην Ευρώπη (και όχι μόνο), υπό το έμβλημα της μεγάλης πολιτικής, οικοδομείται σήμερα μια κοινωνία γενικευμένης εμπορευματοποίησης, γενικευμένης αποξένωσης και νέων μορφών βαρβαρότητας. Στις συνθήκες της αναπτυσσόμενης κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας η ζωή και ο χρόνος χάνουν την ποιοτική πολυμορφία τους. Η ζωή γίνεται μια αέναη επανάληψη και ο χρόνος μια ευθεία που κατέχει μια και μόνη ποσοτική διάσταση. Τα πάντα μετρούνται με την ποσότητα – όχι μόνο τα εμπορεύματα, αλλά και η ανθρώπινη δημιουργικότητα. Η πραγματοποίηση των ανθρώπινων σχέσεων και η αποξένωση, η καταστροφή των προσωπικών σχέσεων και των ποιοτικών ιδιομορφιών, μετατρέπουν το σύγχρονο εργάτη και γενικότερα τον Ευρωπαίο, στο μονοδιάστατο ον που περιέγραψε ο Μαρκούζε ή, ακόμα χειρότερα, στον «άνθρωπο» της φοβερής *Μητρόπολης* του Φριτς Λανγκ.

Και η Ελλάδα; Τώρα που γινόμαστε «Ευρωπαίοι» καθότι προηγουμένως κατοικούσαμε στη γη της Παταγωνίας; Μέχρι τη δεκαετία του '40 και του '50, η «ηγέτις» τάξη μάς συντηρούσε την ιδεολογία της «Ψωροκώσταινας»: Η φύση (ή ο Θεός) μας είχαν αδικήσει. Δεν είχαμε ενεργειακές πηγές, δεν είχαμε ορυκτό πλούτο, θα μέναμε λοιπόν υποανάπτυκτοι, πτωχοί συγγενείς της Ευρώπης. (Ο Δ. Μπάτσης που απέδειξε το αντίθετο, εκτελέστηκε το 1952). Αλλά ήλθε ο καιρός να ενστερνιστούμε και μεις την ιδεολογία της *ανάπτυξης*. Δρόμοι, έργα, φράγματα, βιομηχανίες: ιδού η μεγάλη πολιτική! Η αστική μας τάξη θα αποδεικνυόταν, έστω και καθυστερημένα, αντάξια του ιστορικού της ρόλου! Ας σταθούμε λίγο σ' αυτό το παράδειγμα. Τι έγινε λοιπόν; Αναπτυξιακή πολιτική στα πλαίσια ενός κομραδόρικού και ληστρικού καπιταλισμού, τυφλή, χωρίς στρατηγική, χωρίς ορίζοντα, κινούμενη από την άπληστη μανία του κέρδους. Αποτέλεσμα: απογύμνωση της υπαίθρου, προλεταριοποίηση, θάνατος των ορεινών και ημιορεινών περιοχών, καταστροφή των παραδοσιακών μορφών ζωής και πολιτισμού, εμπορευματοποίηση, μονοκαλλιέργειες, παρασιτισμός, μόνιμη κρίση της οικονομίας.

Το 52% του λεγόμενου ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος καλύπτεται από τις «υπηρεσίες» και αυτό λέγεται στη γλώσσα των οικονομολόγων και των πολιτικών ανάπτυξη και πρόοδος! Κορυφαίο επίτευγμα της αναπτυξιακής μας πολιτικής η Αθήνα, η πόλη της Παλλάδος, το Κλεινόν Άστυ, το οποίο καταβρόχθισε τον μισό ελληνικό πληθυσμό και νεφροσκεπές, κοινωνικό καρκίνωμα, κατατρώνει ολόκληρο το σώμα της ελληνικής κοινωνίας.

Ας επιμείνουμε λίγο σ' αυτό! Πώς αναπτύχθηκε το αθηναϊκό καρκίνωμα; Από την απουσία πολιτικής και προοπτικής. Από την τυφλή λειτουργία των νόμων μιας όψιμης καπιταλιστικής συσσώρευσης. Από τον εμπειρισμό και τον ωφελιμισμό που χαρακτηρίζουν την αστική πολιτική. Και τώρα τι κάνουν τα κατά καιρούς κυβερνητικά κόμματα; Αντί για μια πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης που θα σταματούσε την ερήμωση της υπαίθρου και βαθμιαία θα την ανασυγκροτούσε μειώνοντας αντίστοιχα τον πληθυσμό του Λεκανοπεδίου, αρκούνται σε διακηρύξεις και σε μέτρα που επιτείνουν το χάος: Περιφερειακές λεωφόροι, υπέργειες και υπόγειες διαβάσεις, αποχετεύσεις, χωματερές, καθαρισμός λυμάτων, δεντράκια στις ανύπαρκτες πλατείες, τρενάκια στη φαντασία μας. Η Αθήνα έφαγε την Ελλάδα. Κατάπιε το Μαραθώνα και το Μόρνο. Τώρα θα καταπιεί το μακρινό και μυθικό Εύηνο. Η Θεσσαλία θα καταπιεί τον Αχελώο. Έτσι θα καταστραφεί η Αιτωλοκαρνανία, χωρίς να σωθεί η Θεσσαλία και η Αθήνα. Συνολικά: Τυφλοί σαν τον Οιδίποδα δεν οδηγούμαστε από το χέρι της στοργικής κόρης. Τυφλοί πηγαίνουμε προς την καταστροφή. Και αυτό λέγεται αναπτυξιακή πολιτική νέου ή οποιουδήποτε τύπου!! Η σημερινή νεοσυντηρητική επίθεση της Ν.Δ. αποτελεί το κορύφωμα εισπραχτικής και αντιλαϊκής πολιτικής που δε θα λύσει, αλλά θα οξύνει τα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας.

Η αστική πολιτική είναι από τη φύση της συντηρητική – είναι πολιτική μικρής κλίμακας. Ενίοτε πετυχαίνει τους σκοπούς της, όχι επειδή ανταποκρίνεται στις ουσιαστικές ανάγκες της κοινωνίας, αλλά στις ανάγκες της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης. Αλλά επιτυχής ή όχι, γίνεται πηγή νέων αντιθέσεων και αδιεξόδων. Η αστική πολιτική σκέψη (και πράξη) δεν μπορεί να απαλλαγεί «από τα ταξικό δέρμα της» (Μαρξ). Γι' αυτό είναι και θα παραμείνει πολιτική χωρίς ορίζοντα.

Το αστικό δίκαιο έκανε την ιδιωτική ιδιοκτησία θεμέλιο της κοινωνίας. Αντίστοιχα, η αστική ιδεολογία έβαλε το άτομο στο κέντρο του κόσμου – το θεώρησε κέντρο αυτόνομης δράσης και αυτόνομων αξιών. Ενίοτε το θεώρησε και δημιουργό του κόσμου. (Ο Καντ θεώρησε το υποκείμενο ως πράγμα καθαυτό, ο Φίχτε το είδε ως το αφηρητικό σημείο και το τέλος ολόκληρης της μεταφυσικής δομής, ενώ ο Σέλιγκ το θεώρησε ως το δημιουργό του κόσμου). Αλλά το άτομο των μεταφυσικών δεν ήταν παρά η εξιδανίκευση του πραγματικού ατόμου της αστικής κοινωνίας, το οποίο η κοινωνία αυτή θεοποιεί, ενώ ταυτόχρονα το συνθλίβει με τους ανελέητους ανταγωνισμούς της. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι αντίθετα με τους μεγάλους μεταφυσικούς, οι υπαρξιστές, από τον Κιέρκεγκωρ μέχρι

τον Χαϊντεγκερ, τον Γιάσπερς, τον Σαρτρ κ.λπ. είχαν σαν κεντρικό θέμα τους την αποξένωση και την τραγική μοναξιά του ατόμου στην αναπτυσσόμενη κεφαλαιοκρατική κοινωνία. Η αποξένωση, η απώλεια του Όντος, κ.λπ., αντιμετωπίζονται από τον Χαϊντεγκερ και άλλους υπαρξιστές σ' ένα αφηρημένο και ενίοτε μεταφυσικό επίπεδο. Ωστόσο, έστω και ανεστραμμένα, οι φιλοσοφίες αυτές, καθώς και οι θεωρητικοί της Σχολής της Φραγκφούρτης, συνέλαβαν την έκπτωση του ανθρώπου στην τεχνοκρατούμενη, κεφαλαιοκρατική κοινωνία, το αδιέξοδο αυτής της κοινωνίας και το αδιέξοδο της αστικής πολιτικής⁵. Υπαρξιστές, περσοναλιστές, καθολικοί και ορθόδοξοι στοχαστές, συνέλαβαν, από τη σκοπιά τους και με τα δικά τους εννοιολογικά μέσα, την απανθρωπία και το αδιέξοδο της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας. Ποιες θα μπορούσαν ωστόσο να είναι οι δυνάμεις μιας επαναστατικής ανατροπής;

3. Ο κομμουνιστικός ορίζοντας

Οι κλασικοί του μαρξισμού σκιαγράφησαν τα βασικά χαρακτηριστικά της μελλοντικής κομμουνιστικής κοινωνίας. Προϋπόθεση γι' αυτό ήταν η *ριζική κριτική της υπάρχουσας πραγματικότητας*⁶. Αλλά τόσο η κριτική της πραγματικότητας, όσο και η αναζήτηση του κομμουνιστικού ορίζοντα, πραγματοποιήθηκαν χάρη στην ύπαρξη εργατικής τάξης και εργατικού κινήματος και με την ανάλυση των επαναστάσεων του 1789, του 1830, του 1848 και του 1870 που έδωσαν εμπειρικό υλικό για τη διατύπωση της θεωρίας του κράτους και τη σκιαγράφηση της σοσιαλιστικής προοπτικής.

Για το μαρξισμό η κοινωνία δεν είναι ένα άθροισμα αυτόνομων ατόμων. Συνιστά μία αντιφατική ολότητα στα πλαίσια της οποίας τα άτομα καθορίζονται από τις συνθήκες, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν ενεργά στοιχεία του ιστορικού γίγνεσθαι. Η ιστορία είναι, μέχρι σήμερα και σε τελευταία ανάλυση, η ιστορία της πάλης των τάξεων. Στόχος λοιπόν της κομμουνιστικής πολιτικής είναι η υπέρβαση της ταξικής κοινωνίας και των ταξικών συγκρούσεων και η συνολική *απελευθέρωση της ανθρωπότητας*.

Μέχρι τώρα η ανθρωπότητα εξελίχθηκε με τη δράση των τυφλών νόμων της ιστορίας. Ωστόσο η ανθρώπινη απελευθέρωση, μέσα από τη διαδικασία οικοδόμησης της κομμουνιστικής κοινωνίας, την κατάργηση των τάξεων και την απόνεκρωση του κράτους, δε θα πραγματοποιηθεί, όπως τόνιζαν ο Μαρξ, ο Γκράμσι και άλλοι θεωρητικοί της εργατικής τάξης, μέσα από τη δράση των φυσικών νόμων ή κάποιου αντίστοιχου κοινωνικού ντετερμινισμού: θα πραγματοποιηθεί μέσα από πολιτικούς και κοινωνικούς αγώνες, από την κοινωνία και όχι από τη φύση.

Απελευθέρωση της ανθρωπότητας δε σημαίνει κάποια αόριστη απελευθέρωση, όπως αυτή συλλαμβάνεται από την οπτική της ατομιστικής αντίληψης της

κοινωνίας. Η ολιστική αντίληψη του μαρξισμού βλέπει την ελευθερία του ατόμου στα πλαίσια μιας ελεύθερης κοινωνίας, μιας κοινωνίας ελεύθερα συνεταιρισμένων παραγωγών (Μαρξ), μιας κοινωνίας που δεν μπορεί να είναι ελεύθερη, παρά μόνον αν κάθε άτομό της είναι ελεύθερο (Ένγκελς), μιας κοινωνίας όπου ελευθερία νοείται πάντα ελευθερία για κείνον που σκέφτεται διαφορετικά (Ρόζα Λούξεμπουργκ). Με την επαναστατική αναδόμηση της κοινωνίας το άτομο ελευθερώνεται όχι μόνον από τους οικονομικούς καταναγκασμούς, την ένδεια, την αβεβαιότητα και το άγχος, από τη μετατροπή του σε μέσον αντί για σκοπό κάθε κοινωνικής δραστηριότητας, αλλά και από κάθε κρατικό και άλλον καταναγκασμό.

Η κομμουνιστική πολιτική είναι πολιτική απελευθέρωσης του ανθρώπινου γένους συνολικά. Γι' αυτό στα πλαίσιά της αποκτούν ουσιαστικό περιεχόμενο οι έννοιες της ανθρώπινης αλληλεγγύης, του διεθνισμού, της πανανθρώπινης αδελφοσύνης. Συνολικά, οι έννοιες του μαρξιστικού-επαναστατικού ουμανισμού. Η κομμουνιστική πολιτική είναι, κατά συνέπειαν, μεγάλη πολιτική: Στόχος της είναι το πέρασμα της ανθρωπότητας από την κτηνώδη προϊστορία στην πραγματική ιστορία της, όπου οι άνθρωποι θα είναι οι συνειδητοί δημιουργοί του κοινωνικού γίγνεσθαι.

Ποιες δυνάμεις όμως θα πραγματοποιήσουν αυτήν τη ριζική επαναστατική αναδόμηση των ανθρώπινων κοινωνιών; Είναι γνωστό ότι κατά τους κλασικούς του μαρξισμού, το συλλογικό υποκείμενο της επανάστασης είναι το προλεταριάτο. Πώς όμως τα ταξικά συμφέροντα της εργατικής τάξης συμπίπτουν με τα πανανθρώπινα συμφέροντα; Το προλεταριάτο, κατακτώντας την πολιτική εξουσία αυτοκαταργείται ως τάξη. Στην πορεία προς τον κομμουνισμό πραγματοποιείται η διάλυση όλων των τάξεων. Γι' αυτό ακριβώς τα ταξικά συμφέροντα του προλεταριάτου συμπίπτουν με τα συμφέροντα του συνόλου σχεδόν της κοινωνίας και, προοπτικά, με τα συμφέροντα της ανθρωπότητας. Το προλεταριάτο έχει συνεπώς (δυνάμει), τα χαρακτηριστικά *καθολικής τάξης*, τάξης που δρα και εμφανίζεται ως εκπρόσωπος της κοινωνίας.

Φυσικά η εργατική τάξη δεν ωριμάζει αυτόματα και δε γίνεται «ενεργεία» καθολική τάξη. Αλλά η ταξική πάλη του προλεταριάτου, έστω και στις στοιχειώδεις μορφές της, είναι ήδη *πολιτική πάλη*, η οποία μπορεί να κορυφωθεί στην πάλη για την εξουσία και την κοινωνική απελευθέρωση. Για να μπορέσει ωστόσο το προλεταριάτο να πραγματοποιήσει την «ιστορική του αποστολή», χρειάζεται οργάνωση, αυτοσυνείδηση, μετατροπή του από «τάξη για τους άλλους» σε «τάξη για τον εαυτό της». Τι έδειξε όμως η μέχρι τώρα ιστορική πείρα;

Πράγματι, ως τώρα το προλεταριάτο έπαιξε ηγετικό ρόλο στις επαναστάσεις του 1848, στην Κομμούνα των Παρισίων, στην Οκτωβριανή Επανάσταση, καθώς και στις αποτυχημένες εξεγέρσεις ή επαναστάσεις της Γερμανίας, της Ουγγαρίας, της Ισπανίας κ.λπ. Αλλά οι επαναστάσεις στην Κίνα, στην Κούβα, στο Βιετνάμ, σε χώρες της Αφρικής, καθώς και η προδομένη επανάσταση στην Ελλά-

δα (1941-1949), έστω και αν καθοδηγήθηκαν από τις ιδέες του μαρξισμού και οι περισσότερες από κομμουνιστικά κόμματα, είχαν σαν κύρια δύναμή τους τις αγροτικές μάζες. Αλλά πέρα απ' αυτό: Ποια είναι η επαναστατική συνείδηση και δράση του προλεταριάτου στις χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού; Αυτή, ως γνωστόν, είναι αντίστροφη με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και φαίνεται να διαψεύδει το κλασικό μαρξιστικό θεώρημα (ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων – σύγκρουση των παραγωγικών δυνάμεων με τις παραγωγικές σχέσεις – επανάσταση). Τέλος, ποιος ήταν ο ρόλος της εργατικής τάξης στη Σοβιετική Ένωση και στις υπόλοιπες ανατολικές χώρες κατά τα δύο τελευταία κρίσιμα χρόνια; Πώς μετά από 70 (και 45 αντίστοιχα) χρόνια «εξουσίας» η εργατική τάξη αποδείχτηκε ανίκανη να πραγματοποιήσει την επαναστατική αναδόμηση αυτών των κοινωνιών, έμεινε παθητικός θεατής της κατάρρευσης και σήμερα έχει αποτελεσματωθεί ανάμεσα στην αναζήτηση του επιούσιου και τις εθνικιστικές συγκρούσεις, θύμα της δικής της ανωριμότητας και της «αποκομμουνιστικοποιημένης» γραφειοκρατίας⁷:

Ας μη θεοποιούμε λοιπόν το προλεταριάτο. Τα πράγματα είναι πολύ πιο περίπλοκα και δύσκολα, απ' ό,τι τα φανταζόταν η ρομαντική φαντασία μας και απ' ό,τι τα παρουσίαζε ο δογματοποιημένος «μαρξισμός».

Το ιστορικό γίνεσθαι δεν είναι μια ευθύγραμμη ανοδική πορεία που καθορίζεται από τους «ορειγάλκινους νόμους της ιστορίας». Η ιστορία είναι ένα πεδίο δυνατοτήτων, όπου μαζί με τους αντικειμενικούς παράγοντες, ουσιαστικό ρόλο παίζουν ο υποκειμενικός παράγοντας, το τυχαίο και το απρόοπτο. Το ιστορικά συγκεκριμένο δεν ανάγεται σε ένα γενικό και αφηρημένο προσδιορισμό. Αντίστοιχα η κομμουνιστική πολιτική οδηγείται στην αποτυχία, όταν το αντιμετωπίζει στο επίπεδο του αφηρημένου.

«Οι άνθρωποι», έγραφε ο Ένγκελς το 1894 σε γράμμα του στον H. Starckenburg, «δημιουργούν οι ίδιοι την ιστορία τους, αλλά μέχρι σήμερα δε συμμορφώνονται σε μια συλλογική βούληση, σύμφωνα μ' ένα συνολικό σχέδιο(...) Οι προσπάθειές τους αλληλοσυγκρούονται και ακριβώς γι' αυτό το λόγο κυριαρχεί σε όλες τις κοινωνίες αυτού του είδους η αναγκαιότητα που συμπληρώνεται και εκδηλώνεται με το τυχαίο». Αντίστοιχα ο Μαρξ τόνιζε ότι οι άνθρωποι δημιουργούν την ιστορία τους, αλλά σε συνθήκες που δεν τις επιλέγουν οι ίδιοι. Τέλος, σε άλλη περίπτωση, ο Ένγκελς έγραφε ότι η ιστορία πραγματώνεται με τη συνειδητή δράση των ανθρώπων. Εντούτοις πραγματώνεται κάτω από γενικές μονοτέλειες που υπερβαίνουν τις ατομικές επιδιώξεις. «Έτσι, οι συγκρούσεις αναρίθμητων ατομικών θελήσεων και ενεργειών δημιουργούν, στην περιοχή της ιστορίας, μια κατάσταση εντελώς ανάλογη μ' αυτή που βασιλεύει στη φύση. Οι σκοποί και οι ενέργειες είναι ηθελημένες, αλλά οι πραγματικές συνέπειες αυτών των ενεργειών δεν είναι, ή έστω και αν φαίνονται στην αρχή ότι αντιστοιχούν, παρά ταύτα, στον επιδιωκόμενο σκοπό, τελικά οι συνέπειές τους είναι εντελώς διαφορετικές από τις επιδιωκόμενες. Έτσι και τα ιστορικά γεγονότα εμφανίζο-

νται γενικά να κυριαρχούνται από το τυχαίο. Αλλά παντού όπου το τυχαίο φαίνεται να λειτουργεί στην επιφάνεια, βρίσκεται πάντα κάτω από την κυριαρχία κρυμμένων νόμων⁸».

Πώς λοιπόν η θεωρία θα επιστρέψει από το γενικό και το αφηρημένο στο υπαρκτό συγκεκριμένο για να το μετατρέψει σε νοημένο συγκεκριμένο; Πώς η πολιτική θα αποφύγει τον εμπειρισμό, και το αντίθετό του, τη δογματική μοιρολατρία; Πώς η θεωρία και η πολιτική θα υποτάξουν το τυχαίο, θα το μετατρέψουν σε όρο για την επιτυχία της επανάστασης; Πώς η θεωρία θα αναδείξει μέσα από την απειρία των προσδιοριστικών όρων το ουσιαστικό και θα συλλάβει τις λανθάνουσες δυνατότητες της ιστορικής στιγμής; Μια από τις αιτίες της σημερινής αποτυχίας είναι ακριβώς η αποσύνδεση θεωρίας και πράξης και η μετατροπή της θεωρίας σε απολογητική της υπάρχουσας εμπειρικής πρακτικής.

Ουσιαστικά άοπλο το επαναστατικό κίνημα, πορευόταν κατά τις τελευταίες δεκαετίες ανάμεσα στις συμπληγάδες του εμπειρισμού και ενός επαναστατικοφανούς φαταλισμού. Ο ιστορικός φαταλισμός, η «αναπόφευκτη έλευση του κομμουνισμού», μπορεί να ήταν παράγων αισιοδοξίας και καρτερίας για τους αγωνιστές⁹. Αλλά όπως τονίζε ο Γκράμσι, ο ιστορικός φαταλισμός επικαλύπτει την αδυναμία μιας ενεργού και πραγματικής βούλησης. Γι' αυτό πρέπει να αναδεικνύουμε το μάταιο του μηχανιστικού ντετερμινισμού «που είναι πηγή παθητικότητας και ηλίθιας αυτοεπάρκειας¹⁰».

Οι κλασικοί του μαρξισμού υπογράμμισαν πάντα το ρόλο του τυχαίου στην ιστορία, αντίθετα με την αγοραία αισιοδοξία του «σταλινικού μαρξισμού». Ο Λένιν, π.χ. έγραφε στα *Φιλοσοφικά Τετράδια*: «Οι κατηγορίες του δυνατού και του συμπτωματικού *versus* στην πραγματικότητα και την επιβεβαίωση στην ιστορία¹¹». Η διαλεκτική της δυνατότητας και της πραγματικότητας είναι ουσιαστικό στοιχείο της μαρξιστικής (και εγγελιανής) διαλεκτικής.

Το τυχαίο, έγραφε ο Γκράμσι, εμποδίζει την πρόβλεψη των γεγονότων και δίδει στα γεγονότα την πρωτοτυπία τους. Αλλά η δραστήρια ανθρώπινη παρέμβαση το κάνει λιγότερο «τυχαίο», λιγότερο «φύση» και περισσότερο αποτέλεσμα της δράσης μας και της βούλησής μας¹². Η ενότητα θεωρίας και πολιτικής αποτελεί αναγκαίο όρο της κομμουνιστικής πολιτικής: όρο για να αποφευχθεί η απλοϊκή μοιρολατρία και το σύστοιχό της, ο αναποτελεσματικός εμπειρισμός.

Το πέρασμα από το «βασιλείο της ανάγκης», στο «βασιλείο της ελευθερίας» δε θα είναι το αποτέλεσμα κάποιου μηχανικού ντετερμινισμού. Γι' αυτό, τονίζε ο Γκράμσι, «η πρόταση για το πέρασμα από το βασίλειο της ανάγκης στο βασίλειο της ελευθερίας πρέπει να αναλύεται και να διαμορφώνεται με πολλή λεπτότητα και προσοχή. Για το λόγο αυτό συμβαίνει η φιλοσοφία της πράξης να τείνει να γίνει ιδεολογία, με την αρνητική έννοια του όρου, δηλαδή δογματικό σύστημα απόλυτων και αιώνιων αληθειών(...) ιδιαίτερα όταν συνδέεται με το χυδαίο υλισμό(...). Το πέρασμα από την ανάγκη στην ελευθερία γίνεται από την κοινωνία των ανθρώπων και όχι από τη φύση¹³».

Μπροστά στη σημερινή αποτυχία, πρέπει να θέσουμε δύο κεφαλαιώδη ερωτήματα: 1) Πώς θα μπορούσε να αναγεννηθεί το εργατικό-κομμουνιστικό κίνημα; και 2) Στην περίπτωση που η εργατική τάξη και οι σύμμαχοί της θα κατακτούσαν την εξουσία, πώς δε θα την έχαναν γι' άλλη μια φορά – πώς η κομματική-κρατική γραφειοκρατία δε θα ιδιοποιείται την εξουσία αρπάζοντάς την από την εργατική τάξη;

Το εργατικό κίνημα θα αναγεννηθεί, όταν, όπως και όπου αναγεννηθεί, μέσα από την πάλη της εργατικής τάξης και των λαϊκών μαζών, εναντίον των καταστροφικών συνεπειών των οξυνόμενων και γενικευμένων αντιθέσεων του καπιταλισμού. Το πού και το πώς, θα ήταν αστείο να το προφητεύσουμε εδώ. Εντούτοις θα πρέπει να τονισθεί μια βασική προϋπόθεση για την άσκηση μιας αποτελεσματικής κομμουνιστικής πολιτικής: Για να μπορέσει το προλεταριάτο να κατακτήσει με τις σύμμαχες δυνάμεις την εξουσία και επίσης να μην τη χάσει στη συνέχεια, πρέπει να έχει γίνει ηγεμονική δύναμη της κοινωνίας. Και καθώς τόνιζε ο Γκράμσι, το προλεταριάτο μπορεί να γίνει ηγεμονική τάξη στο βαθμό που μπορεί να δημιουργήσει ένα σύστημα ταξικών συμμαχιών που θα του επιτρέψουν να κινητοποιήσει εναντίον του καπιταλισμού και του αστικού κράτους την πλειοψηφία της εργατικής τάξης. Όπως σημειώνεται στο *Dictionnaire Critique du Marxisme*, ο Γκράμσι δίνει μια νέα πολιτισμική και πνευματική διάσταση στη λενινιστική έννοια της ηγεμονίας και στη λειτουργία του επαναστατικού κόμματος. Ο Νεότερος Πρίγκιπας, για να «ηγεμονεύσει», πρέπει να ασκήσει μία πραγματική πνευματική και ηθική αναμόρφωση προορισμένη να δημιουργήσει μια συλλογική θέληση, ταυτόχρονα εθνική (ρόλος του εθνικού ζητήματος στον καθορισμό του ηγεμονικού γεγονότος) και λαϊκή που θα δημιουργήσει μια νέα «sens commun» και θα κοινωνικοποιήσει τις γνώσεις και τη νέα κοσμοθεώρηση.

Από τα προηγούμενα είναι φανερό η οργανική σύνδεση με τη δημοκρατία, που προϋποθέτει η έννοια της ηγεμονίας. Σ' αυτό ο Γκράμσι συνεχίζει την καλύτερη παράδοση του μαρξισμού. Η δημοκρατία μπορεί να υπάρξει στο βαθμό που ριζώνει στη βάση, στα συμβούλια της βάσης, στο βαθμό που λειτουργεί μία αδιάκοπη «όσμωση» ανάμεσα στις διεθυντικές ομάδες και το λαό.¹⁴

Είναι έκδηλη η αντίφαση της προηγούμενης αντίληψης με τον εμπειρισμό και τη μικρή πολιτική των κομμουνιστικών κομμάτων. Αυτονόμηση του κόμματος και του κράτους, αποξένωση των μαζών από την εξουσία και ταύτιση του σοσιαλισμού με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων στη μία περίπτωση (Σ.Ε. κ.λπ.). Στη δεύτερη περίπτωση, εγκατάλειψη της σοσιαλιστικής προοπτικής, ατροφία της θεωρίας και της δημοκρατίας, σεκταρισμός και ταυτόχρονα οπορτουνιστική πολιτική χωρίς ορίζοντα, με αποκορύφωμα τη μανία για εξουσία ως μικρό συμπλήρωμα των κυρίαρχων αστικών κομμάτων. Αλλά σ' αυτές τις συνθήκες η εργατική τάξη δεν μπορεί να υπερβεί την κατάσταση πλαστής συνείδησης, να γίνει ηγεμονική δύναμη της κοινωνίας και να πρωτοστατήσει στην επαναστατική της αναδόμηση.

Η κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και ο εκφυλισμός των δυτικών Κ.Κ. μπορεί να εξηγηθεί. Αλλά η ανανέωση του κομμουνιστικού κινήματος δε θα προέλθει από τα κατάλοιπα της γραφειοκρατίας που μετά τον όλεθρο θυμίσθηκαν το σοσιαλισμό, πρόθυμοι να συνεχίσουν τον ίδιο δρόμο των αδιεξόδων και της καταστροφής.

4. Φιλοσοφία και πολιτική

Τα προηγούμενα προϋποθέτουν μια ουσιαστική σχέση ανάμεσα στη φιλοσοφία και την πολιτική. Πράγματι, η φιλοσοφία είχε πάντα στραμμένο το βλέμμα της στη γη (και όχι μόνο στον ουρανό), στα ανθρώπινα, ακόμα και πριν την ανθρωπολογική στροφή του Σωκράτη. Μ' αυτόν τον τρόπο η φιλοσοφία συνδεόταν πάντα με την πολιτική, συχνά μέσα από διαμεσολαβήσεις και άλλοτε άμεσα, όπως στο μαρξισμό. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Δημόκριτος ονομαζόταν «φιλόσοφος της Δημοκρατίας». Αργότερα ο Σωκράτης επεδίωξε να κάνει τους πολίτες «καλούς κ' αγαθούς» και η φιλοσοφία του μεγάλου μαθητή του, του Πλάτωνα, είναι, σε μεγάλο μέρος, πολιτική φιλοσοφία. Το ίδιο ισχύει και για το έργο του Αριστοτέλη, για τους σοφιστές και τους στωικούς. Αλλά και στα νεότερα χρόνια η φιλοσοφία ασχολήθηκε, στις καλύτερες στιγμές της, με τα ανθρώπινα, και μέσω αυτών με την πολιτική. Ο Αριστοτέλης θεωρούσε τον άνθρωπο φύσει ζών πολιτικόν, την πολιτική οργανικό στοιχείο των κοινωνιών και την υψηλότερη και ευγενέστερη επιδίωξη του ανθρώπινου γένους. Αλλά και για το Χέγκελ η φιλοσοφία και η πολιτική ήταν οι υψηλότερες ανθρώπινες επιδιώξεις και στόχος κάθε ύπαρξης. Πριν απ' αυτόν ο Χομπς είχε γράψει τον *Λεβιάθαν*, ο Hume, ο Bentham και ο J. S. Mill υπήρξαν λιγότερο ή περισσότερο πολιτικοί φιλόσοφοι, ενώ οι Γάλλοι διαφωτιστές προετοίμασαν ιδεολογικά τη μεγάλη επανάσταση του 1789. Από την άλλη πλευρά ο Καντ ήταν ενθουσιασμένος με τη Γαλλική Επανάσταση (αλλά δεν ευχόταν παρόμοια επανάσταση στη Γερμανία) και στο έργο του θεμελιώθηκαν αστικές πολιτικές θεωρίες. Τέλος, για τον Μαρξ, τον Λένιν, τον Γκράμσι κ.λπ., υπάρχει οργανική σύνδεση θεωρίας και πολιτικής, ενώ οι νεότεροι υπαρξιστές και περσοναλιστές, έστω και αν δεν έκαναν άμεσα πολιτική, επηρέασαν με το έργο τους την πολιτική. Είναι γνωστή π.χ. η επίδραση του Νίτσε στις πολιτικές ιδέες, όπως και του Σαρτρ και άλλων υπαρξιστών, ενώ δεν είναι τυχαίο ότι ο Χαϊντεγκερ θεωρούσε ως ουσία του πολιτικού όντος τη θεωρητική, δηλαδή την ουσιαστική γνώση της *δίκης* και της Δικαιοσύνης. Αλλά η *δίκη*, κατά τον Χαϊντεγκερ, ανεφέρεται στο *Ον*, η γνώση της *Δίκης* είναι *φιλοσοφία* και η *δίκη* είναι η καθοριστική βάση της κοινότητας. Τέλος είναι γνωστή η ανελέητη κριτική της αστικής-βιομηχανικής κοινωνίας από τη Σχολή της Φραγκφούρτης.

Η απασχόληση των φιλοσόφων με την πολιτική είναι γεγονός. Πώς όμως η φιλοσοφία μπορεί να επηρεάσει την πολιτική, και προπαντός, στις σημερινές τε-

χνοκρατούμενες κοινωνίες; Μήπως η φιλοσοφία περιγράφει αυτό που έχει ήδη συντελεσθεί, αν δεχτούμε ότι «το πουλί της Αθηνάς πετάει μόνο με το σούρουπο»; (Χέγκελ).

Η ερμηνεία του παρελθόντος είναι ένα από τα έργα της φιλοσοφίας. Αλλά η πολιτική λειτουργία της φιλοσοφίας δεν ανάγεται μόνο σ' αυτό. Κάθε πολιτική έχει μία φιλοσοφική θεμελίωση. Η πολιτική λειτουργία της φιλοσοφίας συνίσταται στην ανίχνευση των δυνατοτήτων του παρόντος για τη θεμελίωση μιας επαναστατικής πολιτικής, ή αντίστροφα, στη θεωρητική δικαίωση μιας συντηρητικής πολιτικής πρακτικής. Η πολιτική, αντίστροφα, θέτει προβλήματα στη φιλοσοφία και δρα σαν καταλύτης στην ανάπτυξη της φιλοσοφικής σκέψης. Ο μαρξισμός δέχεται ρητά την πολιτική λειτουργία της φιλοσοφίας και τον ταξικό χαρακτήρα της. Και στις καλύτερες στιγμές του το εργατικό κίνημα συνδύασε δημιουργικά, και στο ίδιο πρόσωπο, το θεωρητικό και τον πολιτικό καθοδηγητή (Μαρξ, Ένγκελς, Λένιν, Λούξεμπουργκ, Τρότσκι, Γκράμσι κ.λπ.). Ο επαναστάτης πολιτικός μπορεί να μην παράγει αυστηρά φιλοσοφικό έργο. Όμως με την πράξη και την πολιτική θεωρία προωθεί τη φιλοσοφική σκέψη. Ο Λένιν, π.χ., κατά τον Γκράμσι, προώθησε τη φιλοσοφία στο βαθμό που ανέπτυξε την πολιτική θεωρία και πρακτική.

Σήμερα λοιπόν, σε εποχή έκπτωσης και της θεωρίας και της πολιτικής, μήπως πρέπει να ζητήσουμε, με τον Πλάτωνα, να κυβερνήσουν οι φιλόσοφοι; Αλλά ο Πλάτωνας δεν είπε ακριβώς αυτό. Ας θυμήσουμε το περίφημο χωρίο από την *Πολιτεία*: «Εάν, είπα εγώ, ή οι φιλόσοφοι δεν γίνουν μέσα στις πόλεις βασιλείς, ή οι λεγόμενοι σήμερα βασιλείς και δυνάστες δεν αποκτήσουν ειλικρινή και επαρκή φιλοσοφική μόρφωση, αν ακόμα δε συναντηθούν σ' αυτό το πρόσωπο τούτα τα δύο, δηλαδή η πολιτική δύναμη και η φιλοσοφία, ενώ αντίθετα αναγκαστικά η βία θα αποκλείσει τον όχλο των ανθρώπων, που στην εποχή μας κατευθύνεται χωριστά προς τον καθένα από τους δύο αυτούς σκοπούς, δεν ημπορεί να υπάρξει, φίλε μου Γλαύκων, για την πόλη σταμάτημα της δυστυχίας και κατά τη γνώμη μου ουδέ για ολόκληρο το ανθρώπινο γένος¹⁵».

«Αν ακόμα δε συναντηθούν στο αυτό πρόσωπο τούτα τα δύο». Το πρόβλημα λοιπόν δεν είναι να κυβερνήσουν οι επαγγελματίες φιλόσοφοι, οι καθηγητές και οι ακαδημαϊκοί. Αυτό που χρειάζεται μια μεγάλη πολιτική, *μια πολιτική με ορίζοντα*, είναι ηγέτες με φιλοσοφική παιδεία και σκέψη. Αλλά οι σημερινοί τεχνοκράτες της ΕΟΚ και οι πολιτικοί-διαχειριστές του συστήματος, δεν μπορούν να συνδυάσουν τη φιλοσοφική σκέψη και την ευαισθησία με το έργο το οποίο έχουν επωμισθεί. Πολιτική και φιλοσοφία μπορούν να λειτουργήσουν δημιουργικά μόνο στο εσωτερικό του επαναστατικού κινήματος. Και αυτό είναι ένα από τα ζητούμενα της εποχής μας, σήμερα που η Αριστερά είτε είναι εγκλωβισμένη στα τελευταία κάστρα του σταλινισμού, είτε κοάζει στο βάλτο της σοσιαλ-δημοκρατίας. Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, είναι αναγκαία η *ουτοπική διάσταση* της επαναστατικής θεωρίας, η οποία οφείλει να συλλάβει αυτό που δεν έχει α-

κόμα τόπο, αλλά που θα μπορούσε να αποτελέσει την πραγματικότητα του αύριο.

1. Βλ. Γ. Μανιάτη, Η πολιτική ως δυνατότητα, *Ουτοπία*, 1, 1992.
2. Ό.π. σελ. 48.
3. Βλ. π.χ. F. Bacon, *Νέα Ατλαντίδα*, μετ., εισ., σχόλια Π. Νούτσου, Ηριδανός.
4. Βλ. 1) T. Campanella, *La Cité du Soleil*, Droz, Genève, 1972. 2) Th. Morus, *L'Utopie*, Ed. Sociales, Paris, 1978.
5. Βλ. 1) Δ. Μαρκή, *Έλλογος Κατακραυγή*, Σμίλη, Αθήνα 1992. 2) Ε. Μπιτσάκη, *Φιλοσοφία του Ανθρώπου*, 3η έκδ. Gutenberg, 1992.
6. Βλ. τα πρώιμα έργα του Μαρξ: *Η Αγία Οικογένεια*, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Δικαίου*, *Χειρόγραφα του 1844* και το έργο των Μαρξ-Έγγελς: *Γερμανική Ιδεολογία*.
7. Για τα αίτια της κατάρρευσης, βλ. μεταξύ άλλων Ε. Μπιτσάκη, *Ένα Φάντασμα Πλανιέται*, Στάχυ, 1992, Κεφ. 2 και 3.
8. F. Engels, *L. Feuerbach*, Ed. Sociales, Paris, 1970, σελ. 66-68.
9. Βλ. Ε. Μπιτσάκη, *Θεωρία και Πράξη*, Gutenberg, 1986, Κεφ. 5.
10. Gramsci, *Gramsci dans le Texte*, Ed. Sociales, Paris, 1975, σελ. 154
11. Lénine, *Cahiers Philosophiques*, Ed. Sociales, Paris, 1955, sel. 259.
12. Gramsci, ό.π. σελ. 716.
13. Στο ίδιο, σελ. 272.
14. Βλ. *Dictionnaire Critique du Marxisme*, PUF, Paris, 1982.
15. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, 473-D, (μετ. Κ. Δ. Γεωργούλη).
16. Για το θέμα της Ουτοπίας, βλ. Ε. Μπιτσάκη, *Φιλοσοφία του Ανθρώπου*, 2η έκδ. «Ζαχαρόπουλος» 1981.

FRIDA KAHLO: «Η νύφη που φοβάται όταν βλέπει τη ζωή ανοικτή», 1943.